

การบันทึกเหตุการณ์ : รากฐานจดหมายเหตุของไทยและพัฒนากลุ่มผู้สังคมนิยม

นยา สุจฉายา¹

Received: June 4, 2021

Revised: June 26, 2021

Accepted: December 11, 2021

บทคัดย่อ

“จดหมายเหตุ” ในความหมายดั้งเดิมของไทยก่อนได้รับอิทธิพลการจัดการจดหมายเหตุสมัยใหม่จากตะวันตก หมายถึง การบันทึกเหตุการณ์ ซึ่งแตกต่างจากจดหมายเหตุสากลซึ่งเน้นการเก็บเอกสารที่มีคุณค่าในระยะยาว บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษารากฐานวัฒนธรรมการจัดการจดหมายเหตุดั้งเดิมของไทย โดยศึกษาพัฒนาการการบันทึกในสังคมไทยและแนวคิดเบื้องหลัง โดยศึกษาเอกสารจดหมายเหตุไทยในบริบทต่าง ๆ รวมถึงสัมภาษณ์นักจดหมายเหตุแห่งชาติและผู้เชี่ยวชาญด้านการบันทึก การศึกษาพบว่าการบันทึกอันเป็นรากฐานของการปฏิบัติงานจดหมายเหตุของไทยมีวิธีการบันทึกเหตุการณ์ผ่านสายตาของอาลักษณ์หรือนักจดหมายเหตุ สันนิษฐานว่าอาจได้รับอิทธิพลจากจีน ได้รับการสืบทอดและประยุกต์ใช้มาจนถึงปัจจุบันในสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ การบันทึกเป็นส่วนหนึ่งของการถ่ายทอดความรู้และความทรงจำในภาคประชาชนเรื่อยมาเช่นกัน การบันทึกกลับมีบทบาทมากขึ้นในสังคมนิยมเนื่องจากประชาชนสามารถบันทึกและมีส่วนร่วมในการจัดการจดหมายเหตุได้ นำไปสู่ข้อเสนอแนะในการสร้างความมีส่วนร่วมในการบันทึกให้กว้างขวางและหลากหลายยิ่งขึ้นโดยอาศัยการเชื่อมโยงทางเทคโนโลยี

คำสำคัญ: จดหมายเหตุ, การจัดการจดหมายเหตุ, การบันทึกเหตุการณ์, สถานการณ์ฉุกเฉิน, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

¹ หน่วยงานผู้แต่ง: ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หน่วยปฏิบัติการวิจัย The Arc of Memory และหน่วยปฏิบัติการวิจัยภูมิทัศน์สารสนเทศ

อีเมล: Naya.S@chula.ac.th

Documenting Events: Thai Archival Foundations and their Evolution in Contemporary Society

Naya Sucha-xaya²

Received: June 4, 2021

Revised: June 26, 2021

Accepted: December 11, 2021

Abstract

Before Thai archival management was influenced by Western concepts, the Thai word for archives, *jotmai het*, referred to the documentation of events. This definition differs from that of modern archives, which emphasizes the keeping of records with ongoing value. This article studies the roots of Thai archival practice, investigating the evolution of documentation in Thai society as well as its underlying principles. The research employs content analysis of various Thai archives and interviews with Thai national archivists and experts in documentation. The findings confirm that documentation is foundational to Thai archival practice, typically having been performed by scribes or archivists who themselves witnessed the events they documented. This practice may have been influenced by the Chinese tradition, and has been adapted until the present day in the National Archives of Thailand. At the same time, documentation of events has also been practiced by various civic groups to pass on knowledge and memories. Documentation has increasingly regained an important role in contemporary society, in which people have the power to document and manage archives themselves. Thus, it is recommended that a participatory approach should be pursued to widen and diversify documentation practices through technological connectivity.

Keywords: archives, archival management, documentation of events, emergency, National Archives of Thailand

² Affiliation: Department of Library Science, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

The Arc of Memory Research Unit and Information Landscape Research Unit

Email: Naya.S@chula.ac.th

1. บทนำ

คำว่า จดหมายเหตุ ในภาษาไทยประกอบด้วยคำว่า “จด” คือการจดบันทึก “หมาย” คือ หมายให้ และ “เหตุ” คือ เหตุการณ์ ตามรูปศัพท์จึงหมายถึง “การเขียน (จด) เรื่องราวเหตุการณ์ (เหตุ) หมายไว้ (หมาย) เพื่อจำ” หรือเป็นการเขียนที่วางด้วยข่าวคราวที่เป็นไป เรื่องราว เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อเก็บไว้เป็นความทรงจำ” (Naruemol 2020) หากพิจารณาจากรูปศัพท์แล้วจะเห็นว่า จดหมายเหตุในรากฐานวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์เดิมของไทยคือการบันทึกเรื่องราวที่เกิดขึ้น ใช้อย่างกว้างๆ ว่าหมายถึงการจดบันทึก หากเปรียบเทียบกับคำนิยามของคำว่าจดหมายเหตุในความหมายสากลจะมีความหมายที่ต่างกัน กล่าวคือ จดหมายเหตุ (Archives) ในความหมายสากลหมายถึง เอกสาร (Records) ที่ผลิตโดยบุคคล ครอบครัวยุหรือองค์กรและมีคุณค่าต่อเนื่องจึงถูกเก็บรักษาไว้ (Society of American Archivists [n.d.]) จดหมายเหตุเกิดมาจากเอกสารซึ่งเป็นผลจากการทำกิจกรรมหรือธุรกรรม (Schellenberg 1956, 16) เนื่องจากเอกสารเป็นเครื่องมือของการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จึงมีลักษณะเป็นกลุ่มและมีความสัมพันธ์กัน มักจัดเก็บเพื่อการใช้ประโยชน์ของเจ้าของเอกสารเอง (Jenkinson 1937, 11) และเพื่อผู้อื่นสำหรับการศึกษาค้นคว้าวิจัย (Schellenberg 1956, 14; Phra rachabanyat chotmai het hang chat 2013) จะเห็นได้ว่าจดหมายเหตุในความหมายของไทยดั้งเดิมและในความหมายสากลมีความแตกต่างกันทั้งในวิธีการสร้างสารสนเทศและจุดมุ่งหมายการใช้ เนื่องจากความหมายแบบไทยดั้งเดิมเป็นการบันทึกเพื่อเก็บไว้เป็นข้อมูล ความทรงจำ แต่ในความหมายสากล จดหมายเหตุเป็นเอกสารเพื่อประโยชน์ในการทำงานเป็นอย่างแรก แต่เมื่อมีคุณค่าในระยะยาวจึงได้รับการจัดเก็บ มีคุณค่าในความเป็นหลักฐาน และเป็นข้อมูลเพื่อการวิจัยและในเชิงประวัติศาสตร์ด้วย สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้จะมุ่งศึกษาจดหมายเหตุในความหมายดั้งเดิมของไทยอันหมายถึงการบันทึกเหตุการณ์เป็นหลัก

ความหมายที่รับเข้ามาใช้อย่างจริงจังในสังคมไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นความหมายใหม่ที่น่ามาปรับใช้ในประเทศไทย โดยเข้ามาพร้อมการปฏิรูประบบราชการ (Prudtikul [n.d.]) และนำระบบการจัดการเอกสารสมัยใหม่มาใช้ในการบริหารตามแบบตะวันตก ทั้งสองส่วนถูกใช้ประกอบกันเพื่อเติมเต็มหลักฐานการทำงานและความทรงจำของสังคม สถานภาพการรับรู้เรื่องจดหมายเหตุในสังคมไทย งานวิจัยที่ผ่านมาแสดงว่าคนทั่วไปไม่คุ้นเคยกับเอกสารและเอกสารจดหมายเหตุตามความหมายใหม่แบบสากล (Poolsatitawat 2017, 285) ซึ่งให้เห็นว่าสังคมไทยแยกเอกสารชีวิตประจำวันออกจากจดหมายเหตุทำให้เกิดปัญหาในการจัดการเอกสารตามมา เช่นเดียวกับนาย สุฉฉายา (Sucha-xaya 2017) พบว่าจดหมายเหตุในความหมายแบบสากลไม่สอดคล้องกับค่านิยมไทยหลายประการ หากแต่ความหมายแบบดั้งเดิมสอดคล้องกับการรับรู้และค่านิยมไทยมากกว่า

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย³ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาหลักการคิดและวิธีการของการบันทึกเหตุการณ์ โดยมีคำถามวิจัยหลักว่า การบันทึกเรื่องราวในสถานการณ์ฉุกเฉินที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร และจะสามารถพัฒนาให้เป็นประโยชน์ในสังคมไทยร่วมสมัยได้อย่างไร สำหรับบทความชิ้นนี้นำเสนอส่วนแรกของงานวิจัยซึ่งจะมุ่งตอบคำถามย่อยของงานวิจัยที่ว่า วัฒนธรรมการบันทึกจดหมายเหตุของไทยในด้านการบันทึกเหตุการณ์มีพัฒนาการด้านรูปแบบวิธีการ การใช้ประโยชน์อย่างไรบ้าง อีกทั้งจะมีแนวทางในการพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์อย่างไรในสังคมปัจจุบัน⁴

³ โครงการวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจาก ทุนพัฒนาอาจารย์ใหม่/นักวิจัยใหม่ กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ คำถามย่อยของงานวิจัยมี 2 ข้อ ในส่วนแรกเป็นการศึกษาลักษณะและพัฒนาการของการบันทึกจดหมายเหตุดั้งเดิมของไทย ส่วนคำถามที่ 2 มุ่งศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของการบันทึกในยุคดิจิทัลซึ่งวิเคราะห์จากโพสต์จากเฟซบุ๊ก ซึ่งจะตีพิมพ์ในโอกาสต่อไป

2. วิธีการวิจัย

การวิจัยในช่วงแรกมุ่งศึกษาความรู้ ภูมิปัญญาของจดหมายเหตุของไทยและมองจากรากฐานของอดีตไปสู่อนาคตด้วยวิธีการวิจัย 2 วิธี ได้แก่

2.1 วิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

โครงการวิจัยเริ่มจากการศึกษาเอกสารจดหมายเหตุเพื่อทำความเข้าใจลักษณะธรรมเนียมการบันทึกของไทย โดยศึกษาเอกสารจดหมายเหตุที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ฉุกเฉิน สาเหตุที่เลือกศึกษาสถานการณ์ฉุกเฉินเพราะมักส่งผลกระทบต่อสังคมไทยเป็นวงกว้าง บทความนี้ศึกษาวิเคราะห์จดหมายเหตุไทยดั้งเดิมในบริบทสถานการณ์ฉุกเฉิน 3 เรื่อง โดยศึกษาในด้านโครงสร้าง เนื้อหา และการนำไปใช้ประโยชน์ การวิเคราะห์เป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ มีการสังเกตโครงสร้างรูปแบบของเอกสาร อีกทั้งมีการให้รหัสเนื้อหา (Coding) เพื่อสังเกตประเด็นเนื้อหาและภาษา

ตัวอย่างจดหมายเหตุที่เลือกมาศึกษาในงานวิจัย มี 3 ชิ้น ได้แก่ จดหมายเหตุ ร.ศ. 112 การบันทึกเรื่องไข้ทรพิษของหมอบรัดเลย์ และแหลมวิปโยค (บันทึกภัยพิบัติแหลมตะลุมพุก พ.ศ. 2505)⁵ ผู้วิจัยเลือกเอกสารที่เป็นตัวแทนของการบันทึก 3 เรื่องเพื่อแสดงการบันทึกสถานการณ์ฉุกเฉินที่หลากหลาย ได้แก่ สงคราม โรคระบาด และภัยพิบัติ รวมทั้งเอกสารที่คัดสรรมาวิเคราะห์ยังมีรูปแบบการเขียนแตกต่างกัน ได้แก่ การบันทึกของราชการ การบันทึกของสื่อมวลชน และการบันทึกของแพทย์

2.2 การสัมภาษณ์ (Interview)

การบันทึกเหตุการณ์ได้รับการสืบทอดมาปฏิบัติในสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ในกลุ่มบันทึกเหตุการณ์ งานวิจัยนี้เลือกสัมภาษณ์นักจดหมายเหตุจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ทำหน้าที่ในกลุ่มบันทึกเหตุการณ์ และผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการบันทึกเหตุการณ์รวม 5 คน เพื่อทำความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของงานบันทึกเหตุการณ์ในสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และสังคมไทยในปัจจุบัน

วิธีวิจัยทั้งสองช่วยส่งเสริมและเติมเต็มกันและกัน กล่าวคือ การวิจัยเอกสารช่วยให้เข้าใจที่มา ลักษณะของบันทึกเหตุการณ์ในอดีต ในขณะที่การสัมภาษณ์ช่วยให้เข้าใจบทบาทและการสืบทอดการบันทึกเหตุการณ์จากเอกลักษณ์ในสมัยโบราณมาสู่นักจดหมายเหตุและการบันทึกของคนทั่วไปในปัจจุบัน ผ่านมุมมองความคิด และประสบการณ์ของนักจดหมายเหตุจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติและผู้เชี่ยวชาญ

3. วัฒนธรรมไทยและแบบแผนในการบันทึก

หากพิจารณารากฐานวัฒนธรรมไทย สังคมไทยมีพื้นฐานจากสังคมมุขปาฐะ หมายถึงเน้นการฟัง-พูดเป็นหลัก การเขียน

⁵ งานวิจัยในส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาของสื่อสังคมออนไลน์ คือ การวิเคราะห์โพสต์เฟซบุ๊กของเพจ Thai NavySEAL ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ช่วยชีวิตเยาวชนฟุตบอลทีมหมูป่าอะคาเดมีติดถ้ำ จำนวน 200 โพสต์

เป็นกิจกรรมของสังคมทางศาสนาหรือกิจกรรมทางราชสำนักในอดีต หลักฐานที่พบจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว เช่น ร่องรอยของการกัปปา อันสะท้อนค่านิยมการทำบุญตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ทำให้พบหลักฐานจากการกัปปาเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานที่เป็นเครื่องมือบันทึกประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดาร (Natwipha 1981, 53-63)

หลักฐานเช่นจารึกและเอกสารโบราณเป็นร่องรอยที่บอกเล่าประวัติศาสตร์การอ่าน-เขียนของไทย พบทั้งเอกสารที่เป็น การบันทึกเพื่อสร้างประวัติศาสตร์ เช่น จดหมายเหตุ ซึ่งใช้เป็นข้อมูลเพื่อเรียบเรียงเป็นพงศาวดาร และยังพบเอกสารที่ใช้ ประกอบกิจกรรมการติดต่อสื่อสารต่าง ๆ ด้วย ในที่นี้จะขอศึกษาการบันทึกเป็นหลักเพราะใช้คำเรียกโดยตรงว่า จดหมายเหตุ

4. การบันทึกในอารยธรรมไทยและบริบทอารยธรรมโลก

ความรู้เรื่องจัดการจดหมายเหตุมีความหลากหลาย แตกต่างไปตามธรรมเนียมของท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ที่ผ่านมามีวิชา จดหมายเหตุสากลมักอ้างอิงภูมิปัญญาของโลกตะวันตก จนนักวิชาการและนักวิชาชีพบางส่วนเข้าใจว่าหากมิได้ตีความตาม ความหมายตะวันตกจะถือว่าผิดหลักจดหมายเหตุ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความเข้าใจในวิชาการจัดการจดหมายเหตุสากลเป็น สิ่งจำเป็น แต่ขณะเดียวกันก็เป็นความจริงว่าความรู้ในวิชาจดหมายเหตุอาจเกิดขึ้นจากประสบการณ์จากวัฒนธรรมอื่นของโลก ก็ได้ ทั้งนี้ ควรมีการประยุกต์ใช้หลักการในแต่ละบริบทให้เหมาะสม ปัจจุบัน วิชาการจดหมายเหตุนานาชาติกลับแสวงหา ความหมายที่หลากหลายยิ่งขึ้นของจดหมายเหตุ สาเหตุหนึ่งของการแสวงหาความหลากหลายของความหมายคือ ประวัติศาสตร์ยุคอาณานิคม ซึ่งเอกสารตามแบบตะวันตกถูกใช้เป็นเครื่องมือในการกดขี่ชนชาติที่มีวัฒนธรรมทางเอกสารที่ แตกต่าง นักวิชาการจดหมายเหตุและนักจดหมายเหตุในประเทศเหล่านี้ เช่น ออสเตอร์เลีย สหรัฐอเมริกา จึงพยายามค้นคว้า จดหมายเหตุในวัฒนธรรมต่าง ๆ ของโลก โดยเรียกแนวโน้มความสนใจทางวิชาการและการวิจัยนี้ว่า “Archival Multiverse” (Mckemmish and Piggott 2013; Gilliland, McKemmish, and Lau 2017)

ธรรมเนียมการบันทึกของไทยมีลักษณะกว้าง ๆ สองประเภท คือ ตำนานและพงศาวดาร (Ishii 1985; Natwipha 1981) อย่างแรกเป็นประวัติของพุทธศาสนา ส่วนพงศาวดารคือประวัติของราชวงศ์ ในการจดบันทึกที่เรียกว่าจดหมายเหตุ ได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นธรรมเนียมที่เกิดจากการจดบันทึกของอาลักษณ์จึงนับว่าเกิดจากแนวคิดของการทำพงศาวดาร พงศาวดารเป็นเรื่องราวที่ถูกเรียบเรียงขึ้นมาเพื่อบันทึกประวัติศาสตร์โดยเฉพาะ และเขียนขึ้นจากบันทึกประจำวันของ อาลักษณ์ซึ่งเรียกว่าจดหมายเหตุ รูปแบบและหลักการการเขียนจึงผ่านสายตาของทั้งอาลักษณ์และผู้เขียนพงศาวดาร เมื่อ เปรียบเทียบกับการเขียนประวัติศาสตร์ในปัจจุบันซึ่งได้รับอิทธิพลจากตะวันตก และต้องอาศัยเอกสารจดหมายเหตุซึ่งเป็นผล พลอยได้ที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ในการเขียนประวัติศาสตร์โดยเฉพาะตั้งแต่ต้น รูปแบบ วัตถุประสงค์และการใช้ประโยชน์ในการเขียนจึงแตกต่างกัน จดหมายเหตุแบบไทยดั้งเดิม (การบันทึกเหตุการณ์) มัก ถูกมองว่าไม่ใช่หลักฐานชั้นต้น (Archivist 1, personal communication, October 10, 2019) จึงถูกตั้งคำถามในเชิงความ น่าเชื่อถือ อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ใช้ทั้งเอกสารจดหมายเหตุแบบสากลและแบบดั้งเดิมที่เป็นการบันทึกควบคู่กันแม้จะ ให้น้ำหนักต่างกัน

นิตี เอียวศรีวงศ์ (Nidhi 2000) ตั้งข้อสังเกตของการเขียนเช่นนี้ว่าสามารถสะท้อนค่านิยมในยุคสมัยของผู้ชำระ พงศาวดารได้ ยกตัวอย่างเช่น พงศาวดารสมัยอยุธยาซึ่งถูกชำระในสมัยรัตนโกสินทร์ไม่เพียงแต่บอกเล่าประวัติศาสตร์ของ อยุธยาเท่านั้น แต่พงศาวดารในแต่ละช่วงของรัตนโกสินทร์อ้างอิงถึงข้อมูลในแต่ละส่วนต่างกัน ซึ่งสะท้อนความเห็นของผู้บันทึก

ในสมัยรัตนโกสินทร์ต่อแต่ละเหตุการณ์ ซึ่งอาจเป็นเหตุผลทางการเมือง สังคม หรือปัจจัยต่าง ๆ นิธิเห็นว่าการประเมินคุณค่าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ยุคหนึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นความเป็นไปในอีกยุคหนึ่งก็ได้

คำถามเรื่องความเป็นอัตวิสัยในการบันทึกที่ตกทอดมาถึงนักจดหมายเหตุในชั้นหลัง กล่าวคือ นักจดหมายเหตุในกลุ่มบันทึกเหตุการณ์ยังเรียบเรียงและเขียนจดหมายเหตุผ่านสายตาของตน ทว่า มีแนวคิดในความพยายามที่จะจัดอดีต เช่น ไม่ใส่ความคิดเห็นของตนเอง อย่างไรก็ตาม พบว่ายังคงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอันเป็นลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมไทย อัตลักษณ์ของนักจดหมายเหตุที่แปรผันผ่านกาลเวลาอาจมีขึ้นเพื่อตอบโจทยความเปลี่ยนแปลงในสังคมที่ตั้งคำถามต่อข้อเท็จจริง แต่ในขณะเดียวกันก็ยังไม่สามารถสะท้อนความจริงโดยปราศจากความกลัวหรืออคติ แท้จริงแล้ว คำถามนี้อยู่ในใจของนักจดหมายเหตุทั่วโลกไม่มากนักน้อย ดังที่ริดเนอร์ (Ridener 2009, 145) กล่าวว่า “The tension between appraisal and custody, between passive and active archival practice, between history “as it happened” and communication through historical records is rooted in the discourse between subjectivity and objectivity in archival theory. The tension has never been fully resolved, however, since each new paradigm also assumed many of the concepts of its predecessors.”⁶ ทฤษฎีในวิชาจดหมายเหตุพยายามปรับตัวเพื่อต่อสู้กับความขัดแย้งนี้ตลอดมา และความขัดแย้งเหล่านี้ก็ยังไม่อาจคลี่คลายโดยสมบูรณ์

ธรรมเนียมการบันทึกเพื่อเขียนประวัติศาสตร์ ไม่ใช่วิถีปฏิบัติที่สยามทำอยู่ดินแดนเดียวกันนั้น แต่น่าจะได้รับธรรมเนียมการบันทึกจากการติดต่อสัมพันธ์กับอารยธรรมอื่นด้วย เมื่อการบันทึกจดหมายเหตุเพื่อทำพงศาวดารมีในสมัยอยุธยา อารยธรรมในเอเชีย เช่น จีน เกาหลี ล้วนมีธรรมเนียมการบันทึกเพื่อเป็นวัตถุดิบทางประวัติศาสตร์ ในที่นี้ ผู้เขียนขอศึกษาประวัติศาสตร์จดหมายเหตุของจีนเนื่องจากติดต่อสัมพันธ์กับไทยอย่างใกล้ชิด

4.1 ประวัติศาสตร์การบันทึกจดหมายเหตุของจีน

ชาวจีนเป็นชนชาติที่มีสำนึกทางประวัติศาสตร์สูงมาตั้งแต่สมัยโบราณ และให้ความสำคัญกับการบันทึกประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซาง ซึ่งมีการพบหลักฐานการจารึกบนกระดูกเต่าหรือที่เรียกกันว่ากระดูกงูกระเพื่อพยากรณ์อนาคต นับได้ว่าเป็นหลักฐานการเขียนในช่วงเริ่มแรกของจีน (Mark 2016) ในราชวงศ์ต่าง ๆ ช่วงก่อนสมัยใหม่ มีหลักฐานการบันทึกประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ หากเปรียบเทียบแล้วมีความใกล้เคียงกับการบันทึกของไทยซึ่งเน้นการบันทึกโดยอาลักษณ์ และเป็นการบันทึกพงศาวดาร อันเป็นรากฐานของการบันทึกเหตุการณ์ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติปัจจุบัน

จากการศึกษาประวัติศาสตร์การจัดการจดหมายเหตุและเอกสารของประเทศจีน นักวิชาการจดหมายเหตุจีนได้แบ่งยุคการจัดการจดหมายเหตุเป็น 3 ยุค⁷ (Lian 2017) ยุคแรกซึ่งเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ คือ ยุคจักรพรรดิ พบว่าตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นถึงราชวงศ์ซิง มีอาลักษณ์เรียกว่า *ฉื่อกวาน (Shiguan)* ซึ่งมีหน้าที่จดบันทึกพระดำรัสและพระราชกรณียกิจของจักรพรรดิ บทบาทนี้คล้ายคลึงกับอาลักษณ์ซึ่งทำหน้าที่จดบันทึกในราชสำนักของไทยอย่างยิ่ง บุคคลผู้บันทึกประวัติศาสตร์ในจีนสมัยจารีตหรือฉื่อกวานนี้ มีลักษณะเป็นนักปราชญ์ คือต้องเป็นผู้รอบรู้ในวิชาประวัติศาสตร์ วรรณคดี และวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้ ฉื่อกวานมิได้เพียงจดบันทึกเรื่องราวในราชสำนักเท่านั้น แต่ยังรวบรวมจดหมายเหตุเป็นเล่ม และเขียนประวัติศาสตร์ด้วย

⁶ ถอดความได้ว่า ความขัดแย้ง(ในทฤษฎีจดหมายเหตุ)หลายประเด็น ล้วนมาจากความเป็นอัตวิสัยหรือภววิสัยในทฤษฎีจดหมายเหตุ ไม่ว่าจะมีความขัดแย้งระหว่างการเลือกหรือการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ทั้งหมด ระหว่างการปฏิบัติงานจดหมายเหตุเชิงรับหรือเชิงรุก ระหว่างประวัติศาสตร์ที่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหรือประวัติศาสตร์จากตีความผ่านเอกสารประวัติศาสตร์ ความขัดแย้งเหล่านี้ไม่เคยคลี่คลายได้โดยสมบูรณ์ เพราะแต่ละกระบวนทัศน์ใหม่ต่างมีแนวคิดหลายอย่างจากที่มาก่อน

⁷ แบ่งออกเป็นยุคโบราณ (ก่อนปี 1840) ยุคสมัยใหม่ (1840-1949) และ ยุคร่วมสมัย (1949 ขึ้นไป) (Lian 2017)

(Lian 2017, 101) สำหรับการจัดการจดหมายเหตุและเอกสารเป็นหน้าที่ของอีกตำแหน่งหนึ่ง คือ *หลี่ (Li)* หน้าที่นี้อาจไม่ต้องการผู้มีความสามารถเท่าเอกลักษณ์ แต่มักได้รับการสืบทอดตำแหน่งทางสายเลือด

การบันทึกสมัยโบราณของจีนมีลักษณะที่น่าสังเกตคือ การเน้นหลักการคุณธรรม วินัย พงศ์ศรีเพียร เขียนในหนังสือ หมิงสื่อลู่ - ซิงสื่อลู่ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิงฯ ว่า ในสมัยราชวงศ์โจว มหาอาลักษณ์ยึดมั่นใน *หลี่* หรือ หลักคุณธรรม ทำให้บัณฑิตเหล่านั้นไม่ได้มีหน้าที่เพียงแต่บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญประจำรัชกาลเท่านั้น แต่ต้องบันทึกให้ตรงกับความจริง เห็นได้จากเรื่องราวของอาลักษณ์ที่ยอมสละชีวิตของตนเพราะไม่อาจยอมละเว้นบันทึกสิ่งที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงได้ อีกทั้งยังสอดแทรกคติสอนจริยธรรมลงในการบันทึก คือยึดหนังสือจั่วจ้วน “หลักการก็คือ การสรรเสริญผู้มีคุณธรรม และตำหนิผู้ชั่ว-ร้าย” (Winai 2016, 7-8) ทั้งนี้เป็นเพราะหลักการคุณธรรมในราชวงศ์ต่าง ๆ ของจีนเข้ามามีอิทธิพลอย่างสูงในการปฏิบัติงานจดหมายเหตุ

หากพิจารณาในมิติของผู้บันทึกประวัติศาสตร์ ในวัฒนธรรมจีนยังมีการชำระประวัติศาสตร์ ซึ่งเกิดจากการตรวจทาน การบันทึกให้ถูกต้อง และการเขียนอธิบาย (Commentary) ประกอบประวัติศาสตร์ในแต่ละราชวงศ์ บทบาทของอาลักษณ์จึงเป็นมากกว่าผู้รวบรวม หรือจดบันทึกเท่านั้น แต่เป็นผู้รู้ที่ให้ความเห็นทางประวัติศาสตร์ด้วย (Winai 2016, 8) นี่อาจเป็นบทบาทของนักจดหมายเหตุจีนที่มากกว่าอาลักษณ์ผู้จดบันทึกเรื่องราวในราชสำนักของไทย วิถีปฏิบัตินี้แสดงให้เห็นความพยายามของคนในอดีตที่ต้องการปกป้องหลักฐาน บันทึกสิ่งที่เกิดขึ้นให้เป็นประวัติศาสตร์ รวมถึงแสดงค่านิยมทางจริยธรรมและการใช้การบันทึกเหตุการณ์ในการปกป้องหลักคิดดังกล่าว

4.2 การเปรียบเทียบกับจดหมายเหตุในความหมายของโลกตะวันตก

ในที่นี้จำเป็นต้องกล่าวถึงจดหมายเหตุในมุมมองของโลกตะวันตกด้วย เนื่องจากเป็นมุมมองที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานด้านจดหมายเหตุในปัจจุบัน จดหมายเหตุในโลกตะวันตกเกิดจากเอกสาร (Records) เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้จดจำบางสิ่งได้และช่วยในการทำกิจกรรมให้สำเร็จไป (Millar 2019) ทั้งช่วยในการจดจำและใช้เป็นหลักฐาน ตั้งแต่สมัยโบราณ เอกสารใช้เป็นหลักฐานเพื่อยืนยันสิทธิ ความเป็นเจ้าของทรัพย์สินต่าง ๆ เช่น ที่ดิน ในสมัยเริ่มแรก วิชาจดหมายเหตุจึงเกี่ยวข้องกับวิชา Diplomats หรือวิชาศึกษาเอกสาร ซึ่งครอบคลุมทั้งการศึกษาเนื้อหา และรูปแบบของเอกสารเพื่อยืนยันว่าเอกสารนั้นเป็นของจริงแท้ สมบูรณ์ เชื่อถือได้ เช่นเดียวกับวิชาจดหมายเหตุปัจจุบัน ซึ่งยังให้ความสำคัญว่าเอกสารต้องมีคุณสมบัติต่าง ๆ ความจริงแท้ (Authenticity) ความสมบูรณ์ (Completeness) ความน่าเชื่อถือ (Reliability) เป็นต้น

ในศตวรรษที่ 19 จดหมายเหตุกลับมีบทบาทในวิชาประวัติศาสตร์มาก เพราะถูกเน้นหนักเพื่อใช้เขียนประวัติศาสตร์ เนื่องมาจากวิธีการทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ เช่น สำนักของ Von Ranke ซึ่งกำหนดให้นักประวัติศาสตร์ใช้หลักฐานอ้างอิงสิ่งที่เขียน (Wanida 2012, 135) ผู้ใช้หลักของจดหมายเหตุจึงกลายเป็นนักประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้จดหมายเหตุจึงมีบทบาทโดดเด่นในการเป็นเครื่องมือศึกษาประวัติศาสตร์และความทรงจำเรื่อยมา ทว่า ในช่วงศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมากระแสการใช้เอกสารจดหมายเหตุเพื่อสิทธิพลเมือง สิทธิมนุษยชน และธรรมาภิบาลได้กลับมามีบทบาทอีกครั้ง

ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบวัฒนธรรมการจดบันทึกของโลกตะวันตก และการบันทึกจดหมายเหตุแบบดั้งเดิมของไทยในเชิงประวัติตามตารางด้านล่างนี้ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของการเปรียบเทียบนี้คือ อาจโต้แย้งได้ว่าในแต่ละวัฒนธรรมมีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัย เช่น ธรรมเนียมตะวันตกก็มีการเขียนพงศาวดาร (Chronicles) เช่นกัน แต่ผู้เขียนขอยกความหมายในส่วนที่วัฒนธรรมเหล่านั้นมีอิทธิพลต่อประวัติศาสตร์การจัดเก็บเอกสารของไทย ความหมายของจดหมายเหตุในธรรมเนียมตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับเอกสาร (records) และเข้ามามีส่วนสำคัญต่อความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์การจัดเก็บเอกสารของไทย

ตาราง 1 เปรียบเทียบวัฒนธรรมการบันทึกของไทย จีน และตะวันตก

	จดหมายเหตุดั้งเดิมของไทย	จดหมายเหตุดั้งเดิมของจีน	จดหมายเหตุ (Archives) จากโลกตะวันตก
ธรรมชาติและลักษณะการสร้าง	การบันทึกเรื่องราวความเป็นไป - หากเป็นเรื่องราวในราชสำนักถูกบันทึกเป็นจดหมายเหตุเพื่อเขียนพงศาวดาร - คำว่าจดหมายเหตุ ยังรวมถึงการบันทึกนอกราชสำนักด้วย	บันทึกเรื่องราวในราชสำนัก เพื่อเป็นหลักฐาน และฉีกขวานนำหลักฐานไปเขียนประวัติศาสตร์	เน้นเอกสารอันเป็นผลมาจากกิจกรรมหรือธุรกรรม เช่น โฉนดที่ดิน ใบเสร็จ สัญญา เอกสารการทำงานในองค์กร เป็นต้น การบันทึก ไดอารี่ เป็นจดหมายเหตุในอีกลักษณะหนึ่ง ร่องลงมาจากเอกสาร
วัตถุประสงค์ในการสร้าง	บันทึกเรื่องราวเพื่อเขียนประวัติศาสตร์ หรือจดจำเรื่องราวความเป็นไป	บันทึก “ความจริง” เพื่อเรียบเรียงเป็นประวัติศาสตร์	เพื่อเป็นหลักฐานของการกระทำ กิจกรรม ธุรกรรมต่างๆ
ผู้ทำงานจดหมายเหตุและการจัดเก็บ	อาลักษณ์ เป็นผู้จดบันทึกเหตุการณ์สำคัญประจำวันในราชสำนัก รวบรวมสิ่งที่บันทึกเป็นจดหมายเหตุ ควบคู่กับเอกสารที่เกิดจากกิจกรรม เพื่อให้เขียนประวัติศาสตร์ (พงศาวดาร)	- ฉีกขวานเป็นผู้รวบรวมและเขียนประวัติศาสตร์ - หลัมีหน้าที่รวบรวม จัดการ เอกสาร จัดเก็บในหอสมุดหลวง	นักจดหมายเหตุเป็นผู้รวบรวม เอกสารจดหมายเหตุ
การนำไปใช้ประโยชน์	เพื่อเขียนพงศาวดาร	เพื่อเขียนพงศาวดาร	- เป็นหลักฐานในการทำกิจกรรม ธุรกรรม - เป็นเครื่องมือสนับสนุนการตัดสินใจ การบริหาร - เพื่อเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบการทำงาน ความโปร่งใส - เพื่อเป็นข้อมูลในการวิจัยในสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ เป็นต้น - เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ความทรงจำ - เพื่อแสดงอัตลักษณ์ สิทธิของชุมชน

ความเหมือนของหลักการจัดการจดหมายเหตุทั้งในวัฒนธรรมตะวันออกและตะวันตกคือ แนวคิดและวิธีการตั้งอยู่บนหลักการที่จะการปกป้องและถ่ายทอดความจริงอย่างตรงไปตรงมา⁸ ดังจะเห็นได้จากมิติของความเป็นหลักฐานที่พิสูจน์แล้วว่าจริงแท้ อันเป็นหลักการสำคัญของงานด้านจดหมายเหตุในโลกตะวันตก ส่วนในโลกตะวันออกนั้น เมื่อพิจารณาจดหมายเหตุโบราณของจีนก็ใช้หลักการคุณธรรมในลัทธิขงจื๊อเข้ามากำกับงานจดหมายเหตุเช่นกัน จึงนับว่าการสร้างหลักฐานและให้ข้อมูลความจริงนั้นมีวิธีการที่แตกต่างกัน

การบันทึกจดหมายเหตุดั้งเดิมของไทยจะมีรูปแบบเหมือนจดหมายเหตุแบบจีนโบราณมากกว่า ในลักษณะที่เป็นการเขียนบันทึกผ่านบุคคล โดยมุ่งเน้นให้ผู้บันทึกนั้นมีคุณธรรมกำกับ และนำไปใช้เขียนประวัติศาสตร์ ในขณะที่จดหมายเหตุตะวันตกเน้นเอกสารที่เป็นผลพลอยได้ของกิจกรรม (Yeo 2018) แต่เอกสารนั้นมีคุณค่าระยะยาวทั้งแก่เจ้าของเอกสารหรือบุคคลอื่นที่ต้องการข้อมูลความรู้เพื่อการค้นคว้าวิจัย (Schellenberg 1956)

ด้านผู้ปฏิบัติงานจดหมายเหตุ ในการบันทึกดั้งเดิมของจีนและไทย ผู้บันทึกมีบทบาทในการเขียนพงศาวดาร หรือประวัติศาสตร์ด้วย และมีตำแหน่งนักจัดการเอกสารควบคู่กันไป⁹ ในขณะที่โลกตะวันตก นักจดหมายเหตุเป็นผู้เก็บเอกสาร (Archiving) แต่ไม่ใช่ผู้บันทึก (Documenting) หรือเขียนประวัติศาสตร์

5. การศึกษาบันทึกจดหมายเหตุของภาคประชาชน

จากการศึกษาความรู้เรื่องจดหมายเหตุไทยดั้งเดิม ทำให้เห็นว่าการจดบันทึกมีความเฉพาะ และอาจสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอื่นด้วย ทว่า นอกจากความหมายของการบันทึกอย่างเป็นทางการในราชสำนัก จดหมายเหตุยังเป็นคำเรียกกว้าง ๆ ของการบันทึกเหตุการณ์โดยทั่วไป เช่น หนังสือพิมพ์ การบันทึกส่วนตัว ก็อาจเรียกว่าจดหมายเหตุ เนื่องจากความหมายของคำมีความครอบคลุม งานวิจัยในส่วนต่อมาจึงสำรวจการบันทึกในกลุ่มนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์จดหมายเหตุ 3 เรื่อง ดังนี้

5.1 จดหมายเหตุ ร.ศ. 112

เอกสารชิ้นนี้บันทึกข้อมูลที่เกิดขึ้นตั้งแต่ 17 เมษายน – 20 สิงหาคม รวมทั้งสิ้น 98 ระเบียบ บันทึกภารกิจของกองทหารในการควบคุมของพระนครคีรี (เลื่อน ณ นคร) เนื้อหาเกี่ยวข้องกับการรบและการปฏิบัติงานทางราชการ ในช่วงที่สยามเผชิญการคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยม โดยประเทศฝรั่งเศสรุกล้ำเขตแดน นอกจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 และการเจรจาจากรัฐบาลส่วนกลางกับรัฐบาลฝรั่งเศส รวมถึงการปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ประชาชนทั่วไปมักทราบแล้ว เอกสารจดหมายเหตุเล่มนี้ยังเป็นบันทึกของข้าราชการทหารในการป้องกันเขตแดนฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือ การบันทึกจดหมายเหตุนี้

⁸ แม้ในปัจจุบันวงการจดหมายเหตุจะตระหนักว่าอาจไม่สามารถถ่ายทอดความจริงหรือหลีกเลี่ยงอคติได้โดยสมบูรณ์แต่นักจดหมายเหตุจะต้องพยายามที่จะหลีกเลี่ยงอคติในกระบวนการต่าง ๆ ของตน

⁹ ชื่อตำแหน่งของผู้ที่ทำงานจดหมายเหตุนั้น นอกจากอักษณในสมัยอยุธยาแล้ว สืบสาวไปได้ว่าพบหลักฐานสมุดจดหมายเหตุหอศาสตราคม พ.ศ. 2402-2403 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงหอศาสตราคม ว่านายสุจินดาและนายเสนห์หุ้มแพร เป็นผู้จด ในช่วง ร.5 ต่อมางานของหอศาสตราคมมีการปรับปรุง มีธรรมเนียมการจดไต่อาวรี เรียกว่า งานไต่อาวรี ในกรมพระอักษณ มีพนักงานพระราชพิธีไต่อาวรี ทำงานร่วมกับราชกิจจา เรียกรวมกันว่า กองจดหมายเหตุ (Songsan 1974, 52-53)

จึงเป็นหลักฐานที่ทำให้ทราบรายละเอียดของสถานการณ์ การทำงาน การตัดสินใจ และรายละเอียดของภารกิจที่ลำพังเอกสารราชการอาจให้ไม่ครบ

โครงสร้าง โครงสร้างของการบันทึกของเอกสารดำเนินตามวัน เป็นการบันทึกประจำวันที่เริ่มด้วยวันที่ และตามด้วยภารกิจที่ทำในแต่ละวันในช่วงที่ต้องป้องกันเขตแดนของสยามจากการรุกรานของฝรั่งเศส เมื่อเริ่มจากวันที่แล้วจึงบรรยายภารกิจตั้งแต่เช้าจนหมดวันซึ่งเป็นภารกิจทางการทหาร ขึ้นต้นด้วยเวลาและตามด้วยกิจกรรม รวมถึงกิจการที่ใช้ให้ผู้บังคับบัญชาทำ ก็จะบันทึกไว้โดยละเอียด การเขียนเป็นการรายงานต่อเจ้านายคือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร หากวันใดมีเอกสารที่เกี่ยวข้องก็จะพบว่ามีกรเท้าความถึงเอกสารเหล่านั้นก่อน เท่ากับว่าการบันทึกมีหน้าที่ในการเป็นอุปกรณ์ช่วยในการทำงานควบคู่ไปกับเอกสารด้วย

เนื้อหา ลักษณะเนื้อหาของจดหมายเหตุ ร.ศ. 112 เป็นรายงานประจำวันในช่วงวิกฤติการณ์การรบ ซึ่งเป็นหลักฐานที่ให้ข้อมูลละเอียดและใช้ประกอบกับข้อมูลจากหนังสือราชการได้ เนื้อหาในการบันทึกครอบคลุมกิจการต่าง ๆ ตั้งแต่สงครามเริ่มคุกรุ่นจนสงบศึก เมื่อจัดหมวดหมู่เนื้อหาโดยละเอียดแล้วพบว่าสามารถแบ่งกลุ่มได้ดังนี้ 1) การรับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชา 2) การเคลื่อนไพร่พล 3) การสอดแนมความเคลื่อนไหวของศัตรู 4) การสู้รบ 5) อาวุธยุทธโปกรณ์ และ 6) ภารกิจช่วยเหลือประชาชนในยามยาก การบันทึกกิจการต่าง ๆ ทำให้เห็นรายละเอียดของกิจการนั้น ๆ ในหลายเหตุการณ์อธิบายเหตุผลของการตัดสินใจ ซึ่งอาจไม่ได้บันทึกรายละเอียดไว้ในหนังสือราชการ เช่น การตัดสินใจใช้กลยุทธ์ การเกณฑ์ไพร่พล ข้อมูลที่ได้จากการสอดแนม เป็นต้น ในการบันทึกพบรายละเอียดของอาวุธยุทธโปกรณ์และจำนวนไพร่พลอย่างละเอียด

การใช้ประโยชน์ การบันทึกประจำวันทางการทหารเพื่อเป็นหลักฐานในการทำงาน เมื่อเวลาผ่านไปเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เผยให้เห็นวิธีการดำเนินการรบและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาสำคัญ ผ่านมุมมองของผู้ปฏิบัติการในพื้นที่ชายแดน

เมื่อพิจารณาลักษณะโครงสร้างที่มีการเชื่อมโยงและเท้าความเอกสารราชการด้วย ในสมัยที่เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นอาจไม่มีปัญหามากนัก แต่ระบบการจัดเก็บเอกสารสมัยใหม่ที่มีปัญหาในการจัดเก็บในระยะยาว¹⁰ ทำให้ไม่มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ในกรณีเช่นนี้ การบันทึกจะช่วยแก้ปัญหานี้ได้อีกทางหนึ่ง¹¹ เป็นที่น่าสังเกตว่าแต่เดิมการจัดเก็บเอกสารของไทยมีการบันทึกเป็นเครื่องกำกับหรือเป็นสิ่งที่ใช้ควบคุมเอกสาร แต่ในระบบการจัดการเอกสารจดหมายเหตุสมัยใหม่จะจัดเรียงเอกสารตามแหล่งที่มา เรื่องราวจากเหตุการณ์เดียวกันในบางครั้ง หากไม่มีการจัดการที่ดีหรือเอกสารสูญหายจะทำให้ไม่หลงเหลือหลักฐานของเรื่องราวนั้นอีก แต่สำหรับสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หากเป็นเหตุการณ์หรือวาระสำคัญของชาติ กลุ่มบันทึกเหตุการณ์ยังมีร่องรอยการจัดการเอกสารแบบดั้งเดิมอยู่ กล่าวคือ เมื่อรวบรวมเอกสารต่าง ๆ มาใช้ในการบันทึกเหตุการณ์ก็ยังคงเก็บเอกสารเหล่านั้นไว้ตามเนื้อหาของเหตุการณ์ การบันทึกจึงมีทั้งคุณค่าในการบันทึกเหตุการณ์และมีประโยชน์ในการควบคุมเอกสารอื่น ๆ ด้วย

กล่าวโดยสรุป หนังสือจดหมายเหตุนี้มีลักษณะเป็นการจดบันทึกแบบราชการ มีจุดประสงค์หลักคือ เพื่อใช้บันทึกการปฏิบัติหน้าที่ ควบคู่ไปกับการเดินทางหนังสือในการปฏิบัติงาน จดหมายเหตุชิ้นนี้จึงโดดเด่นในคุณค่าของการบันทึกที่คล้ายคลึงและใช้งานควบคู่กับเอกสารในฐานะที่เป็นหลักฐานการปฏิบัติงาน และเป็นหลักฐานรวมที่เชื่อมโยงสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

¹⁰ ปัญหาในการจัดการจดหมายเหตุของไทยในขณะนี้ คือ การส่งมอบเอกสาร ที่หน่วยงานราชการไม่ได้จัดส่งเอกสารให้สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติครบถ้วน ทำให้จดหมายเหตุส่วนที่เป็นเอกสารในการทำงานกระจัดกระจาย

¹¹ ปัญหาในการจัดการเอกสารและจดหมายเหตุสากลในประเทศไทยอาจสามารถใช้วิธีการบันทึกมาช่วยในการควบคุมได้ (Archivist 2, personal communication, November 29, 2019)

5.2 จดหมายเหตุของหมอบรัดเลย์ในเหตุการณ์ไข้ทรพิษระบาด

โรคไข้ทรพิษ เป็นโรคระบาดที่คร่าชีวิตคนไทยในสมัยโบราณอย่างมหาศาลทุกปี โดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาว ในบันทึกต่าง ๆ ในอดีตที่เรียกว่าโรคห้าหมายถึงโรคไข้ทรพิษ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นช่วงที่ชาวตะวันตกเข้ามาจับบาทบาทมากขึ้นในสยาม และเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงจากการรับวิทยาการจากตะวันตก

นายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ เป็นมิชชันนารีชาวอเมริกัน ท่านเป็นผู้บุกเบิกและอุตสาหกรรมในการปลูกฝีเพื่อป้องกันไข้ทรพิษให้แก่ชาวสยาม บันทึกของท่านในฐานะแพทย์บอกเล่าเหตุการณ์เรื่องความพยายามในการนำเข้าฝีโคจากต่างประเทศเข้ามาทดลองปลูกฝีในไทย ทั้งยังแสดงความเป็นไปของสังคมในครั้งนั้น เช่น แสดงสุขอนามัยของชาวสยาม ความร่วมมือระหว่างแพทย์และเจ้านาย และการรับวิทยาการจากตะวันตก เป็นต้น โดยรวมแล้วจึงเป็นการบันทึกเหตุการณ์ฉุกเฉินในด้านสาธารณสุขในสมัยนั้น หมอบรัดเลย์เป็นผู้บันทึกเหตุการณ์ด้วยตนเองในรูปแบบต่าง ๆ เช่น หนังสือ บทความในหนังสือพิมพ์ บทความวิจัย ซึ่ง ธันวา วงศ์เสงี่ยม (Tanwa 2017) ได้รวบรวมไว้¹²

โครงสร้าง จากการวิเคราะห์หนังสือเรื่อง “ตำราปลูกฝีโคให้กันโรคไข้ทรพิษไม่ให้ขึ้นได้” งานเขียนมีจุดมุ่งหมายให้ความรู้และเสริมสร้างความเข้าใจเรื่องการปลูกฝี และอาการของไข้ทรพิษให้ชาวสยามทราบ แม้เนื้อหาสาระมีความเป็นวิชาการ กล่าวคือ เป็นเรื่องราวทางการแพทย์ แต่พบว่าการเขียนของหมอบรัดเลย์เริ่มต้นด้วยการอุปมา โดยกล่าวเปรียบเทียบความอันตรายของเชื้อกับโรคไข้ทรพิษ ซึ่งสามารถคร่าชีวิตคนได้เป็นจำนวนมาก เปรียบเสมือนเสือร้ายที่มีแต่ผู้ต้องการกำจัดแต่กลับไม่มีความพยายามกำจัดอย่างจริงจัง (Bradley 1845 as cited in Tanwa 2017, 40) เมื่อกล่าวเริ่มต้นเช่นนี้แล้ว หมอบรัดเลย์จึงเล่าเรื่องการปลูกฝีในเมืองตะวันตก เช่น อังกฤษ และอเมริกา เป็นตัวอย่างของการปลูกฝีที่สำเร็จแล้ว แสดงให้เห็นว่าการกอบกู้สถานการณ์ในยามวิกฤตต้องมีการให้การศึกษา การสื่อสารในภาวะวิกฤตกับผู้ที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยจึงช่วยให้ผ่านพ้นสถานการณ์ฉุกเฉินไปได้ หลังจากพรรณนาความสำเร็จในโลกตะวันตกแล้ว หมอบรัดเลย์เริ่มเล่าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองไทยจากประสบการณ์ของตนเอง ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว

เนื้อหา ประกอบด้วยการบันทึกสถานการณ์การระบาดของโรคไข้ทรพิษ ความสูญเสีย ความพยายามในการค้นคว้าและดำเนินการปลูกฝี ความล้มเหลวและความสำเร็จ ทศคติต่อการปลูกฝี ความร่วมมือจากฝ่ายต่าง ๆ เช่น เจ้านาย เป็นต้น ความพยายามในการโน้มน้าวและสร้างความเข้าใจในทางบวกเพื่อให้เข้ามารับการปลูกฝี การเล่าเรื่องในการค้นคว้าทางการแพทย์และเรื่องราวการรักษาโรคที่ใช้ภาษาที่เรียบง่าย รวมทั้งมีการเล่าเหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนการค้นคว้าของหมอบรัดเลย์ คือ การที่บุตรสาวของเขาเสียชีวิตจากโรคไข้ทรพิษ ซึ่งทำให้ท่านมีความปรารถนาแรงกล้าที่จะเอาชนะโรคร้ายนี้เป็นทวีคูณ เมื่อเล่าถึงเหตุการณ์แล้ว จึงค่อยกล่าวถึงวิธีการ การนำเข้าฝีโคและวิธีการปลูกฝี จนในที่สุดจึงประสบความสำเร็จในการปลูกฝีเพื่อป้องกันไข้ทรพิษ ภาษาที่ใช้มีความเป็นกันเองกับผู้อ่าน สื่อสารให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย มีการสอดแทรกความรู้สึกของผู้เขียนด้วย การบรรยายเรื่องราวต่าง ๆ สอดคล้องกับจุดประสงค์ของหนังสือที่หมอบรัดเลย์กล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าจึงแต่งหนังสือนี้พรรณนาด้วยพันธุ์วิธีที่กันฝีดาษอันวิเศษนักนั้น ให้คนทั้งปวงรู้ให้สิ้นความสงสัย ให้หาวิธีนั้นโดยง่าย ไม่ต้องเสียทรัพย์พัสดุเงินทองเลย” (Tanwa 2017, 43) การบรรยายของหมอบรัดเลย์นั้น จึงเป็นการใช้กลวิธีเล่าเรื่องราวเพื่อให้เกิดความน่าสนใจ พร้อมทั้งโน้มน้าวใจให้ผู้อ่านเกิดความเชื่อมั่นในการปลูกฝี

การใช้ประโยชน์ หนังสือเล่มนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความรู้เรื่องการปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ และโน้มน้าวใจให้เชื่อในวิธีการปลูกฝี แต่เสนอวิธีการต่าง ๆ อย่างน่าสนใจทั้งในการเล่าเรื่อง การแสดงความรู้สึก ด้วยการเสนอข้อมูลวิชาการในภาษา

¹² การวิเคราะห์เนื้อหาในบทนี้มีขอบเขตจากบันทึกของหมอบรัดเลย์ 2 ส่วน ได้แก่ หนังสือ ตำราปลูกฝีโคให้กันโรคไข้ทรพิษไม่ให้ขึ้นได้ และจดหมายเหตุที่ปรากฏอยู่ในหนังสือบางกอกริคอร์ดเดอร์และสยามคาร์เลนเดอร์ อนึ่ง ผู้วิจัยวางขอบเขตหลักตามหนังสือหมอบรัดเลย์กับการปลูกฝีในสยาม จึงเป็นการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารที่รวบรวมไว้

ที่เข้าใจง่าย และเป็นภาษาไทยจึงสามารถเข้าถึงผู้อ่านได้ นับว่าท่านใช้ทั้งความเป็นแพทย์และสื่อมวลชนของท่านในการนำเสนอข้อมูลเพื่อโน้มน้าวใจผู้อ่าน

5.3 แผลมวิปโยค

เหตุการณ์วาทภัยตะลุมพุกเป็นภัยพิบัติที่นำมาซึ่งความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2505 ในด้านการบันทึกเหตุการณ์พบว่ามีผู้เขียนถึงเรื่องราวและเก็บเอกสารที่เป็นหนังสือพิมพ์รวมทั้งภาพถ่ายไว้พอสมควร สำหรับงานวิจัยนี้เลือกบทความในหนังสืองานศพชื่อ *แผลมวิปโยค* มาวิเคราะห์ศึกษา เนื่องจากมีลักษณะการสังเกตการณ์จากผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ คือพันตรีนายแพทย์ สง่า รามณรงค์ ซึ่งเป็นบุตรของพันเอกพระรามณรงค์ (เสี้ยม รามณรงค์) และเขียนบันทึกในหนังสืองานศพของบิดา มีจุดประสงค์เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์และให้ความรู้ ดังที่เขียนไว้ว่า

... แต่เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า ท่านที่เคารพส่วนมากมิได้มีอาชีพแพทย์ จึงเปลี่ยนความคิดมาเขียนเหตุการณ์ที่วิปโยคเกิดขึ้นที่แหลมตะลุมพุก เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ แม้ท่านจะได้เคยทราบมาบ้างก็คงไม่ละเอียด ข้าพเจ้ารอดูไม่เห็นมีผู้ใดเขียนเรื่องนี้ นอกจากคำกลอนพระท่านแต่งไว้ พรรณนาเพียงความโศกเศร้า มิได้กล่าวถึงเหตุการณ์ว่าเป็นมาอย่างไร จึงตกลงใจเขียนแหลมตะลุมพุก เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้อ่านมากเพราะข้าพเจ้าอยู่ใกล้ที่เกิดเหตุ ได้พบและสนทนากับผู้ประสบภัยครั้งนี้เกือบทั้งตำบล (Sanga 1970, 34)

โครงสร้าง เนื้อหาสามารถแบ่งได้เป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 บรรยายภาพทางภูมิศาสตร์และภูมิเศรษฐกิจของปากพนัง เช่นขนาด พื้นที่ สภาพอากาศ จากนั้นจึงบรรยายลักษณะของแหลมตะลุมพุก ลักษณะการเขียนเป็นการบรรยายผ่านประสบการณ์ของผู้เขียน ภาษากึ่งทางการและถ่ายทอดเรื่องราวส่วนตัวผ่านสายตาของผู้เขียนด้วย ส่วนที่ 2 บันทึกเหตุการณ์วันที่เกิดเหตุโดยละเอียด ซึ่งเป็นการบันทึกผ่านประสบการณ์ที่ผู้บันทึกอยู่ในเหตุการณ์ ลักษณะการเขียนจึงเป็นเชิงพรรณนา และมีรายละเอียดเกี่ยวกับการรับมือทางการแพทย์ ลักษณะอาการของคนไข้ การเคลื่อนย้ายผู้ป่วย เพราะผู้บันทึกเป็นแพทย์ จึงทำให้ทราบสถานการณ์ในสถานพยาบาลในสภาพภัยพิบัติดังกล่าว ส่วนที่ 3 ไปเยี่ยมแหลมตะลุมพุก บันทึกของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่แหลมตะลุมพุก ซึ่งแตกต่างจากปากพนัง โดยเป็นประสบการณ์ของผู้เขียน แต่หลังจากนั้นได้รวบรวมบันทึก และการสัมภาษณ์ พูดคุยกับผู้ประสบภัยอีก 18 เรื่องย่อย จึงมีส่วนที่เป็นทั้งประสบการณ์ตรงและประสบการณ์ชั้น 2 ที่รวบรวมมาจากการสัมภาษณ์คล้ายประวัติศาสตร์บอกเล่า

เนื้อหา แนวการเขียนเป็นการเขียนเชิงสารคดีที่สอดแทรกเรื่องเล่าและอารมณ์ความรู้สึก ความคิดเห็นของผู้เขียนและการรวบรวมข้อมูลร่วมด้วย เนื้อหาในส่วนแรกคือ เนื้อหาที่เป็นความรู้ ซึ่งผู้เขียนได้ปูพื้นฐานไว้เพื่อผู้อ่านที่อาจไม่รู้จักสภาพพื้นที่ของแหลมตะลุมพุกและปากพนัง พรหมแดน สภาพพื้นที่ ฤดูกาล และการเดินทาง ซึ่งแม้จะคล้ายความรู้เหมือนตำรา แต่วิธีการถ่ายทอดและการใช้กลวิธีเปรียบเทียบมีลักษณะของบันเทิงคดีร่วมด้วย เช่น การอธิบายการเดินทางไปตำบลแหลมตะลุมพุกว่า การเดินทางในสมัยนั้นเป็นไปด้วยความยากลำบาก ต้องใช้เรือหางยาว แต่หากใช้รถจี๊ปเล็ก ๆ “จากตัวอำเภอรถแล่นไปทางตะวันออก 5 ก.ม. ถึงฝั่งทะเล 5 ก.ม.นี้แหละ ถ้าหญิงท้องแก่พอรถถึงชายทะเลก็คลอดกันพอดี” (Sanga 1970, 35) สีสภาพมีความสมจริง ให้รายละเอียดในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะบรรยายเหตุการณ์ในวันที่เกิดพายุได้อย่างเห็นภาพ เพราะผู้เขียนอยู่ในเหตุการณ์ และยังถ่ายทอดจากผู้ประสบเหตุอื่น ๆ โดยการสัมภาษณ์และการรวบรวมบันทึกจากผู้อื่น

มาประกอบด้วย การบันทึกเหตุการณ์จึงสะท้อนความจริงผ่านมุมมองที่หลากหลายของผู้ประสบเหตุ ตัวอย่างการพรรณนาความแรงของพายุของผู้เขียน มีดังนี้

ตามปกติเคยมีลมและฝนแรงถึงกับต้องหาถึงหรือชามอ่างคอยรองน้ำฝนที่รั่วทำนองดังกล่าวเสมอ แต่วันนั้นไม่ทราบจะรอนตรงไหน กระเบื้องที่มุงหลังคา ก็ปลิวไปหมดแล้ว พายุโหมหนักดังหวิวๆ ยาวกระโชกไม่มีหยุด ขณะนี้ราว 19 น. เรือนโยกพวกเรากลัวมันจะพังลงมา เสียงพายุดังเสียวเข้าไปในหัวใจ ... ความกลัวของพายุทำให้ต้องยกมือภาวนาท่วมหัวทุกครั้ง ไม่ทราบว่่าก็ครั้งก็หนและบนอะไรบ้าง แต่ว่าไหว้ไปทิศทางที่พายุพัดมา คือตะวันตกเฉียงเหนือ พัดอยู่เช่นนั้นราวชั่วโมงกว่า (Sanga 1970, 35)

บทความนี้ยังแสดงการดูแลจัดการต่าง ๆ ในสถานการณ์ฉุกเฉิน ผู้เขียนเป็นแพทย์จึงมีบทบาทในการดูแลสถานพยาบาลซึ่งดูแลผู้ป่วยอยู่ และเมื่อเกิดวาทภัยขึ้นก็ต้องรับผู้ป่วยจากเหตุการณ์ในพื้นที่ คือ ตำบลปากพอง เข้ามารักษาพยาบาล รวมทั้งมีการออกไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยที่แหลมตะลุมพุกด้วย

การใช้ประโยชน์ ผู้แต่งได้เขียนจดมุ่งหมายของบทความไว้คือ เพื่อให้ความรู้และบันทึกเรื่องราวไว้ให้คนรุ่นหลัง โดยเน้นที่จะเติมเต็มช่องว่างทางประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์ภัยพิบัติซึ่งไม่มีผู้บันทึก และได้เลือกที่จะเขียนฝากไว้ในหนังสืองานศพ ด้านวิธีเก็บข้อมูล ผู้เขียนบันทึกเหตุการณ์ที่ตนได้พบมาอย่างละเอียด และยังเพิ่มเติมด้วยการสัมภาษณ์ผู้ที่ประสบภัย นอกจากนี้ยังมีการรวบรวมบันทึกของผู้อื่นเข้ามาผสมผสานด้วย อาจกล่าวได้ว่าความเรียงในหนังสืองานศพ เล่มนี้มาจากประวัติบอกเล่า หนังสืองานศพในประเทศไทยจำนวนมากจึงมีสถานะเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ สารคดี และอื่น ๆ ซึ่งเป็นขุมทรัพย์ความรู้ทางประวัติศาสตร์แก่คนรุ่นหลัง จึงอาจกล่าวได้ว่าวิธีการเผยแพร่ความรู้ทางประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์บอกเล่าในสังคมไทยนั้นมีอยู่แล้ว แม้อาจไม่ได้ดำเนินการในรูปแบบขององค์กรหรือสถาบันสารสนเทศอย่างเป็นทางการ

6. การบันทึกเหตุการณ์ในปัจจุบัน

ผู้วิจัยศึกษาการปฏิบัติงานด้านบันทึกเหตุการณ์ของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เนื่องจากเป็นหน่วยงานรัฐหลักที่มีภารกิจในการ 1) จัดบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับพระราชพิธี รัฐพิธี และศาสนพิธี และ 2) รวบรวมเอกสารเหตุการณ์สำคัญของชาติ (National Archives of Thailand [n.d.]) ผู้เขียนได้สัมภาษณ์นักจดหมายเหตุผู้ปฏิบัติการในกลุ่มบันทึกเหตุการณ์จำนวน 3 คน และผู้เชี่ยวชาญผู้เคยทำงานในกลุ่มบันทึกเหตุการณ์ และปัจจุบันเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการทำหนังสือจดหมายเหตุของกลุ่มบันทึกเหตุการณ์ 1 ท่าน ผู้วิจัยยังสนใจศึกษาการบันทึกในบริบทอื่น ๆ ยุคปัจจุบันในภาคประชาชนด้วย คือ วิธีการบันทึกของอาจารย์มกุฏ อรฤดี¹³ ซึ่งเน้นการพัฒนาเยาวชนและประชาชน

6.1 งานบันทึกเหตุการณ์ในสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

งานบันทึกเหตุการณ์เป็นส่วนหนึ่งของภารกิจของหอจดหมายเหตุแห่งชาติมาแต่อดีต โดยในอดีตงานจะแบ่งเป็นสอง

¹³ ได้รับอนุญาตให้เอ่ยนามจากผู้ให้สัมภาษณ์แล้ว

ส่วนหลักคือ กลุ่มบันทึกเหตุการณ์และกลุ่มเอกสารสำคัญ จากการค้นคว้าจดหมายเหตุ พบว่างานบันทึกเหตุการณ์เคยมีความสำคัญ โดยมีการจ้างนักจดหมายเหตุที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการเขียนและแปลภาษาต่าง ๆ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส บาลี เป็นต้น (National Archives of Thailand 1944) จากการสัมภาษณ์หัวหน้ากลุ่มงานในอดีต หัวหน้าของกลุ่มบันทึกเหตุการณ์มีความถนัดเกี่ยวกับการเขียน เช่น เคยเป็นนักเขียน นักแปล เป็นต้น นักจดหมายเหตุบันทึกเหตุการณ์ในอดีตมักมีความสามารถในการเขียน (Expert 1, personal communication, December 16, 2019) หรือมีความรู้ทางประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ แม้แต่ในปัจจุบัน นักจดหมายเหตุในกลุ่มนี้ก็เน้นความสามารถในการเขียน การประสานงาน และการบันทึกภาพ

งานบันทึกเหตุการณ์ในสมัยก่อนมีหน้าที่หลักคือ การทำกฤตภาค (Clippings) หรือการตัดข่าวสำคัญจากหนังสือพิมพ์มารวบรวมจัดเก็บไว้และให้บริการ อีกรายงานคือการออกไปบันทึกเหตุการณ์ ซึ่งเน้นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญทางศิลปวัฒนธรรม เช่น พระราชพิธีต่าง ๆ เป็นต้น สำหรับการเผยแพร่ผลงาน พบการบันทึกเป็นหนังสือเล่มเล็ก ในปัจจุบันมีงานหลักคือ การบันทึกเหตุการณ์สำคัญของชาติในวาระที่สำคัญ และบันทึกเหตุการณ์ประจำวัน ทั้งสองงานมีการพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบหนังสือ

6.1.1 หลักการการทำงานบันทึกเหตุการณ์

จากการสัมภาษณ์นักจดหมายเหตุและผู้เชี่ยวชาญ สามารถสรุปหลักการบันทึกจดหมายเหตุและขั้นตอน ดังนี้

1. **การค้นคว้าเบื้องต้น** เนื่องจากงานบันทึกเหตุการณ์มีขอบเขตกว้างขวาง อาจมีหัวข้อความรู้ที่นักจดหมายเหตุไม่มีความเชี่ยวชาญ นักจดหมายเหตุต้องศึกษาค้นคว้าเรื่องราวก่อนลงพื้นที่บันทึกเหตุการณ์จริง (Expert 1, personal communication, December 18, 2019) เพื่อให้สามารถเข้าใจสิ่งที่จะบันทึกเพราะเมื่อลงพื้นที่อาจไม่สามารถถามผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ได้ทัน ในกระบวนการค้นคว้านี้ยังทำให้นักจดหมายเหตุได้เอกสารที่ใช้ในการค้นคว้าประกอบการบันทึกมาอ้างอิงในการบันทึกเหตุการณ์ด้วย สิ่งนี้กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เสริมการบันทึกเหตุการณ์อีกชุดหนึ่ง การเก็บเอกสารตั้งแต่เหตุการณ์เพิ่งเกิดขึ้นกลับกลายเป็นตรงตามหลักการการจัดเก็บจดหมายเหตุในยุคดิจิทัล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในบริบทของประเทศไทยซึ่งการจัดเก็บเอกสารซึ่งรวบรวมมาจากหน่วยงานราชการสู่หอจดหมายเหตุยังมีอุปสรรค เอกสารที่กลุ่มบันทึกเหตุการณ์รวบรวมไว้เพื่อทำหนังสือแม้จะเป็นสำเนาที่เป็นเอกสารที่ให้ข้อมูลได้ครบถ้วน อีกประการหนึ่ง เนื่องจากการจัดการสำเนาเอกสารเหล่านี้ของกลุ่มบันทึกเหตุการณ์เป็นการจัดเรียงโดยหมวดหมู่เนื้อหา (theme) ของเหตุการณ์ จึงช่วยให้การสืบค้นข้อมูลที่เป็นเหตุการณ์ทำได้ง่ายขึ้น หากจัดตามหลักการการจัดการจดหมายเหตุสากล ซึ่งจัดเรียงตามหลักแหล่งที่มา (Principle of provenance) อาจค้นหาได้ยากเนื่องจากเอกสารกระจัดกระจายไปตามแหล่งที่มา ซึ่งการส่งมอบเอกสารสู่หอจดหมายเหตุของแต่ละแห่งมีความพร้อมไม่เท่ากัน

2. **การจัดวางโครงเรื่อง** การจัดวางโครงเรื่องเป็นงานที่นักจดหมายเหตุต้องทำก่อนบันทึกเหตุการณ์ โครงเรื่องนี้วางตามการแบ่งงานของคณะจัดงาน หรือหากเปรียบเทียบกับจดหมายเหตุสากลก็มีความคล้ายคลึงตรงที่เป็นการแบ่งตามหน้าที่หรือโครงสร้างหน่วยงาน (Expert 1, personal communication, December 18, 2019) การลงพื้นที่บันทึกเหตุการณ์ก็แบ่งงานตามโครงเรื่องนี้ และจะใช้เป็นโครงเรื่องของหนังสือที่จัดพิมพ์หลังการบันทึกเหตุการณ์ในที่สุด โครงเรื่องนี้จะได้มาจากการเข้าประชุมกับผู้จัดงานซึ่งจะแบ่งงานออกเป็น ส่วน ๆ ซึ่งอาจมีการปรับเป็นระยะในระหว่างการจัดเตรียมงานพิธีนั้น ๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าการบันทึกเหตุการณ์เป็นวิธีการในการบันทึกประวัติศาสตร์ที่ปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งอดีต แต่กลับสอดคล้องมากขึ้นกับกระแสการจัดการจดหมายเหตุในปัจจุบัน เนื่องจากปัจจัยในปัจจุบันเน้นการจัดเก็บในเชิงรุก (Proactive) มากขึ้น เนื่องจากสื่อที่เป็นดิจิทัลเปลี่ยนแปลงและหมดอายุ (Obsolete) อย่างรวดเร็ว

3. **การลงพื้นที่บันทึกเหตุการณ์** นักจดหมายเหตุให้ความสำคัญในการลงพื้นที่ ต้องมีการเตรียมความพร้อมของร่างกาย จัดเตรียมอุปกรณ์ และประสานงานกับผู้จัด การประสานงานเป็นข้อมูลสำคัญที่ผู้ให้สัมภาษณ์หลายท่านเน้นย้ำ

การบันทึกเหตุการณ์ในพื้นที่เป็นขั้นตอนที่สำคัญและจำเป็นต้องเตรียมตัวล่วงหน้ามาก โดยเฉพาะต้องติดต่อประสานงานผู้จัดงานล่วงหน้า หากเป็นงานพิธีการต้องศึกษาการแต่งกายที่เหมาะสมผ่านหมายกำหนดการ เป็นต้น ความสัมพันธ์และความไว้วางใจมีความสำคัญในการลงพื้นที่บันทึกเหตุการณ์ (Archivist 1, personal communication, October 10, 2019; Archivist 3, personal communication, November 19, 2019) เมื่อนักจดหมายเหตุลงพื้นที่จนเป็นที่รู้จักคุ้นเคย เจ้าของพื้นที่ก็จะเกิดความวางใจและเอื้อเฟื้อในการให้ข้อมูล

วิธีการจดบันทึกมีวิธีการที่เป็นแบบแผน เน้นการบันทึกให้ละเอียดที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ รวมถึงมีผู้บันทึกหลายคนเพื่อเก็บข้อมูลให้ได้มากที่สุด หลังจากนั้น จึงนำข้อมูลมาประกอบและเปรียบเทียบกันให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์มากที่สุด (Expert 1, personal communication, December 18, 2019) ควรบันทึกลงไปถึงรายละเอียดในเหตุการณ์ โดยเฉพาะในพิธีการ เช่น การตั้งโต๊ะพิธี อาหารในพิธี เป็นต้น

การบันทึกภาพยังเป็นส่วนสำคัญของงานบันทึกเหตุการณ์ด้วย หากมีผู้บันทึกและผู้ถ่ายภาพและสามารถเข้าถึงข้อมูลได้คนเดียว ผู้บันทึกภาพจะเป็นผู้เข้าไปเก็บข้อมูล (Expert 1, personal communication, December 18, 2019) การจดบันทึกจะทำโดยละเอียดในวันที่เกิดเหตุการณ์สำคัญขึ้น แต่ก็มีติดตามรายละเอียดเพิ่มเติมภายหลังด้วยความสมบูรณ์ในการบันทึก เช่น การสัมภาษณ์พร้อมบันทึกเสียง การติดต่อขอข้อมูลเพิ่มเติม เป็นต้น (Archivist 1, personal communication, October 10, 2019)

4. การจัดทำหนังสือและการบรรณาธิกร ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกทั้งที่เป็นการจดบันทึกและภาพจะถูกนำมาเรียบเรียงให้อยู่ในรูปแบบหนังสือ โดยมีนักจดหมายเหตุเป็นผู้รับผิดชอบหลักในแต่ละโครงการ โครงการละ 1 คน ผู้รับผิดชอบหลักเป็นผู้ประสานงานในการตรวจแก้ต้นฉบับร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมีหน้าที่ในการดูความถูกต้องของเนื้อหา การใช้ภาษาและความเหมาะสมต่าง ๆ เนื่องจากเนื้อหามีความอ่อนไหวต้องตรวจก่อนให้ถูกต้อง และอาจใช้เวลาตรวจทานหลายรอบ

6.1.2 หลักในการเขียน

จากการสัมภาษณ์ นักจดหมายเหตุและอดีตนักจดหมายเหตุของกลุ่มบันทึกเหตุการณ์เปิดเผยว่ามีหลักการในการบันทึกเหตุการณ์ ดังนี้

1. ความเป็นกลาง นักจดหมายเหตุบันทึกเหตุการณ์ว่าเกิดอะไรขึ้น แต่ไม่สามารถสอดแทรกความคิดเห็นนอกคิส่วนตัวได้ นักจดหมายเหตุจะไม่วิเคราะห์สิ่งที่เกิดขึ้น แต่จะบันทึกข้อมูลเท่านั้น โดยปล่อยให้หน้าที่ของการตัดสินและให้ข้อคิดเห็นเป็นของผู้ใช้บริการหรือนักวิจัย หลักการเช่นนี้ไม่ปรากฏในการบันทึกสมัยโบราณ เป็นไปได้ว่าเป็นหลักการที่ได้รับอิทธิพลจากการบันทึกจดหมายเหตุสากล

2. ความเที่ยงตรง บันทึกตรงกับความจริง เช่น ไม่เขียนโดยสร้างให้ใครเป็นวีรบุรุษ ไม่ตกแต่งรูปภาพ เป็นต้น หากกำหนดการเป็นอย่างหนึ่งแต่เหตุการณ์จริงเปลี่ยนแปลงก็จะบันทึกตามที่เกิดขึ้นจริง

3. จริยธรรมข้อมูล หากข้อมูลมีความอ่อนไหว เป็นความลับ ต้องมีการปกป้องข้อมูลอย่างเหมาะสม

4. วัฒนธรรมไทยในการบันทึก นักจดหมายเหตุเปิดเผยว่าการบันทึกเหตุการณ์ต้องไม่ประจานความผิด เช่น หากมีผู้ทำผิดขั้นตอนในพิธีการ ก็ให้บันทึกโดยไม่เขียนถึงความผิดนั้น หลักการนี้เป็นลักษณะของวัฒนธรรมไทยซึ่งมีความเกรงใจอะลุ่มอล่วยในการทำงานเพื่อรักษาหน้าใจกัน หลักการเช่นนี้มีความเหมาะสมในการบันทึกเหตุการณ์ทางด้านวัฒนธรรม อันเป็นภารกิจหลักของกลุ่มบันทึกเหตุการณ์ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ แต่อาจไม่สามารถประยุกต์ใช้ได้ดี หากเป็นการบันทึกเพื่อธรรมาภิบาล เช่น ในหลักการจดหมายเหตุสากล เอกสารและจดหมายเหตุถูกใช้เพื่อเป็นหลักฐานในการกระทำ พิสูจน์ความโปร่งใส หากใช้หลักการนี้ การบันทึกเหตุการณ์ยังไม่สามารถตอบโจทย์ได้

ในประเด็นเรื่องความขัดแย้งกับความหมายของจดหมายเหตุสากล ดังที่ได้กล่าวในตอนต้นว่างานบันทึกเหตุการณ์ถูกวิจารณ์ว่าเป็นเอกสารชั้นรองและไม่น่าเชื่อถือในทางประวัติศาสตร์ เพราะมีลักษณะเป็นการจดด้วยบุคคลแตกต่างจากจดหมายเหตุสากลซึ่งเป็นการเก็บหลักฐานที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานนั้น ข้อวิจารณ์สร้างความกังวลให้นักจดหมายเหตุที่ปฏิบัติภารกิจนี้บางส่วน แต่ก็มีผู้ให้สัมภาษณ์ที่มองว่าหากมองในแง่ความใกล้ชิดกับเหตุการณ์การบันทึกก็มีคุณสมบัติในข้อนี้ (Archivist 2, personal communication, November 29, 2019) ความเห็นนี้อาจสร้างความคลี่คลายให้แก่งานบันทึกเหตุการณ์ในบริบทร่วมสมัยได้ เพราะในความเป็นจริง นักประวัติศาสตร์ก็ใช้ทั้งหลักฐานจดหมายเหตุสากลและการบันทึกสอบทานควบคู่กันในการวิจัยทางประวัติศาสตร์

6.2 การบันทึกเพื่อพัฒนาปัจเจกบุคคล

นอกจากการบันทึกศิลปวัฒนธรรมเพื่อเป็นมรดกของชาติแล้ว การบันทึกในปัจจุบันถูกนำไปใช้ประโยชน์อย่างหลากหลายยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างเช่น การเขียนอย่างอิสระเพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาศักยภาพของประชาชน ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์อาจารย์มกุฏ อรฤดี ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ และบรรณาธิการสำนักพิมพ์ผีเสื้อ ผู้ใช้วิธีสมุดบันทึกแก่ประชาชนไทย 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเยาวชนและกลุ่มประชาชนทั่วไป

วิธีสมุดบันทึกเป็นการมอบสมุดบันทึกให้เยาวชนอายุ 6-15 ปี เขียนบันทึกประจำวันอย่างอิสระ โดยอาจเขียนเรื่องราวที่พบเจอแต่ไม่จำกัดเพียงเท่านั้น เด็กสามารถเขียนเรื่องราวที่ตนสนใจในรูปแบบต่าง ๆ การไม่มีรูปแบบนี้เองทำให้งานเขียนของเด็กที่เข้าร่วมโครงการสมุดบันทึกของอาจารย์มีความหลากหลาย อาจารย์มกุฏแจกสมุดบันทึกให้แก่เด็ก ๆ และให้ส่งงานเขียนมาให้อาจารย์ดูทุกวัน ในบรรดาเด็กกว่าพันคนที่ได้แจกสมุดบันทึกไป หลายคนกลายเป็นนักเขียนของสำนักพิมพ์ผีเสื้อ อาจารย์มกุฏกล่าวว่าเด็กเหล่านี้มีรูปแบบและลีลาการเขียนที่ไม่เหมือนกัน เช่น เป็นความเรียง กวีนิพนธ์ รูปภาพ เป็นต้น เนื้อหาที่สนใจก็แตกต่างกันอีกด้วย จึงสรุปได้ว่าวิธีสมุดบันทึกช่วยให้เด็กค้นพบตนเอง (Makut Onrudee, personal communication, November 18, 2019)

อาจารย์มกุฏให้ความเห็นว่าการสอนการเขียนโดยกำหนดว่ามีรูปแบบที่ถูกต้องเพียงรูปแบบเดียว และทุกคนต้องเขียนอย่างเดียวกันหมดเป็นการศึกษาที่ผิดและไม่เสริมสร้างพัฒนาการแก่เยาวชน ประเด็นดังกล่าวอาจไม่ได้เป็นปัญหาเฉพาะการสอนการเขียนเท่านั้น แต่อาจครอบคลุมไปถึงการศึกษาของไทยโดยรวมด้วย ซึ่งไม่เน้นสอนให้เด็กตั้งคำถามหรือสร้างสรรค์ผลงานด้วยตนเอง แต่มักเป็นการสอนให้เชื่อครู อาจารย์มกุฏกล่าวว่าการยึดรูปแบบการเขียนที่ประสบความสำเร็จอาจเป็นการจำกัดความสามารถเฉพาะของเด็กแต่ละคน โดยอาจทำให้ “ติดกับ” การเขียนแบบนั้น ไม่อาจแก้ไขได้

จุดมุ่งหมายและความสำเร็จของวิธีการสมุดบันทึกที่ชัดเจนอีกประการหนึ่งคือ การพัฒนาศักยภาพของเยาวชน การเขียนที่สม่ำเสมอและเป็นอิสระทำให้เด็กต้องเขียนและคิดอยู่ตลอดเวลา ก่อนที่จะเขียนได้ ต้องค้นคว้า อ่านหนังสือ เพื่อให้มีข้อมูลในการเขียน เมื่อเด็กมีความต้องการจะเขียนจะทำให้อยากค้นคว้าอัตโนมัติ โดยไม่ต้องบังคับให้อ่าน เด็กจะได้พัฒนาทักษะการเรียนรู้โดยปริยาย สมุดบันทึกยังเป็นเครื่องมือที่ทำให้ผู้ใหญ่รู้จักเด็กมากขึ้น เพราะเด็กอาจไม่กล้าบอกความในใจกับพ่อแม่ แต่กล้าเขียนในสมุดบันทึก อาจารย์มกุฏเห็นว่าวิธีการนี้จะสร้างให้เกิดประชาชนที่มีคุณภาพและเป็นอนาคตของชาติ

คนกลุ่มที่สนใจใช้วิธีสมุดบันทึกคือ กลุ่มประชาชน ในนามกิจกรรมว่า สมุดบันทึกคนไทย อาจารย์มกุฏเน้นกลุ่มผู้สูงอายุเป็นพิเศษเนื่องจากคนกลุ่มนี้สามารถบันทึกเรื่องราวและประสบการณ์ในช่วงชีวิตที่ผ่านมาไว้เป็นความทรงจำร่วมของสังคมได้ จุดประสงค์ของสมุดบันทึกคนไทยจึงมีเพื่อ 1) บันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์ 2) บันทึกประสบการณ์ความรู้ต่าง ๆ การบันทึกเช่นนี้เป็นที่ต้องการในสังคมไทย เพราะยังขาดการบันทึกประวัติศาสตร์จากล่างขึ้นบนหรือประวัติศาสตร์ที่ผ่านสายตาของคนธรรมดาเป็นอย่างมาก การบันทึกนี้จะช่วยเติมเต็มประวัติศาสตร์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

7. บทอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

หากมองย้อนการบันทึกจดหมายเหตุของอาลักษณ์ในสมัยโบราณของไทยมาจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมการบันทึกเหตุการณ์เพื่อจดจำเป็นประวัติศาสตร์อยู่คู่สังคมไทยมายาวนาน และมีบทบาทในการบันทึกข้อมูลทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม อาจสรุปธรรมชาติและพัฒนาการของการบันทึกในสังคมไทยในบริบทและช่วงเวลาต่าง ๆ ได้ ดังนี้

การบันทึกที่เป็นแบบแผนดั้งเดิม สามารถเห็นได้จากแบบแผนการบันทึกในราชสำนักซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากจีน นับเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมหลวง การบันทึกแบบดั้งเดิมนี้สืบทอดโดยสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติซึ่งได้บันทึกเหตุการณ์มาจนถึงปัจจุบัน วิธีการนี้ในบริบทร่วมสมัยมีความโดดเด่นในการบันทึกข้อมูลทางวัฒนธรรมเป็นพิเศษ อย่างไรก็ตาม การบันทึกได้รับอิทธิพลจากจรรยาบรรณนักจดหมายเหตุสากลในช่วงหลังด้วย เช่น ประเด็นเรื่องความเป็นกลาง แต่ก็ยังสามารถประยุกต์ให้ตอบโจทย์บริบทร่วมสมัยได้มากขึ้น นอกจากนี้ การสังเกตรูปแบบ เนื้อหา และการใช้ประโยชน์จากเอกสารจดหมายเหตุสถานการณ์ฉุกเฉินที่เลือกมาศึกษาก็มีลักษณะการบันทึกเพื่อเน้นการให้ข้อมูลของเหตุการณ์ เก็บบันทึกเรื่องราวไว้เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์และความทรงจำ ผู้บันทึกเป็นผู้มีบทบาทในสังคม ได้แก่ นายทหาร แพทย์ ซึ่งในการศึกษาวิจัยส่วนต่อไปซึ่งเป็นการวิจัยกับสื่อสังคมออนไลน์จะพบว่าประชาชนทั่วไปมีบทบาทในการบันทึกมากขึ้น แม้ความน่าเชื่อถือหรือความเป็นวิชาการของเนื้อหาจะลดลง

จากผลการศึกษาที่ได้อภิปรายไปแล้วข้างต้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. การบันทึกอยู่ในประวัติการบริหารราชการไทยยาวนานมากกว่าการจัดเก็บเอกสารสมัยใหม่ ต่อมา มีการใช้การบันทึกควบคู่กับการจัดเก็บเอกสารอีกชั้นหนึ่ง แต่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพัฒนาวิธีการบันทึกของปัจจุบันให้เน้นเรื่องความเป็นหลักฐานให้มากขึ้น เพื่อให้สามารถคงหลักการบันทึกความจริงที่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน เช่น มีการบันทึกควบคู่กับการแนบหลักฐานด้วยสื่อที่หลากหลาย มิฉะนั้นการบันทึกและเอกสารจดหมายเหตุจะใช้เฉพาะในการสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมเท่านั้น

2. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติควรมีการเผยแพร่องค์ความรู้เรื่องการบันทึกอันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมนี้ให้แก่องค์กรและกลุ่มต่าง ๆ รวมถึงภาคประชาชนเพื่อจะได้ช่วยกันเก็บรักษาประวัติศาสตร์ของสังคม และควรบันทึกความเป็นไปของสังคมอย่างรอบด้านยิ่งขึ้น เช่น ควรมีการบันทึกเรื่องราวของภาคประชาชนมากขึ้น และควรส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบันทึกประวัติศาสตร์ งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นตัวอย่างการบันทึกของภาคประชาชนผ่านเอกสารในอดีต ในหลายกรณีจะเห็นว่าบันทึกเหล่านี้กลายเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์และความทรงจำที่หายาก ดังในหนังสือจดหมายเหตุที่ยกมาเป็นตัวอย่าง ซึ่งปัจเจกบุคคลผู้มีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ ได้บันทึกไว้เป็นบทเรียนของคนรุ่นหลัง ยิ่งในปัจจุบันเทคโนโลยีเอื้อต่อการเชื่อมโยงข้อมูล การส่งต่อข้อมูลในกรณีภาวะฉุกเฉินก็ยิ่งทำได้สะดวกรวดเร็วขึ้น

3. การบันทึกของไทยควรเปลี่ยนแปลงไปพร้อมความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี แนวโน้มของการจัดการจดหมายเหตุปัจจุบันสากหลอมรับแนวทางของการบันทึกสังคมที่กว้างขึ้น โดยเฉพาะในโลกดิจิทัล ไม่จำกัดอยู่เพียงการเก็บเอกสารหลักฐานในองค์กรดังที่เคยเป็นมา มีการเน้นการเชื่อมโยงข้อมูล รวมทั้งเน้นการบันทึกจดหมายเหตุแบบมีส่วนร่วม (Participatory archives) มากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้กลับทำให้งานจดหมายเหตุโลกใกล้เคียงกับวัฒนธรรมการบันทึกดังที่เสนอในบทความนี้มากกว่าที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ นับเป็นโอกาสที่งานจดหมายเหตุไทยจะได้ปรับใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในฐานทางวัฒนธรรมในการเชื่อมโยงและบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น การแพร่ระบาดของโควิด 19 เป็นต้น โดยผู้บันทึกไม่จำกัดอยู่ที่นักจดหมายเหตุเท่านั้นอีกต่อไป หากแต่เทคโนโลยีที่เอื้อให้ทุกคนสามารถบันทึกเหตุการณ์และประวัติศาสตร์ได้ เป็นโอกาสที่ช่วยพัฒนาเชื่อมโยงคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมได้ดียิ่งขึ้น เช่น การใช้เทคโนโลยี crowdsourcing สร้างความมีส่วนร่วม และเสริมสร้างวัฒนธรรมการบันทึกเพื่อพัฒนาสังคมและพลเมือง เช่น วิธีการสมุดบันทึก และจัดเก็บเป็นคลังความรู้ระยะยาวของชาติ การสร้างวัฒนธรรมและระบบบันทึกประสบการณ์ ความรู้ และความทรงจำ เป็นสิ่งที่ประเทศไทยต้องเร่งพัฒนาต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- Ishii, Yoneo. 1985. Ko sangket bang prakan kiew kab phra rachapongsawadan ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับ "พระราชพงศาวดาร" [Some Issues about Royal Chronicles] (Kamchai Laisapasiri, Trans). In *Komoon Prawattisat Thai samai Ayutthaya chak ekkasan Thai lae Tang prathet ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ* [Thai historical data from Thai and foreign documents], ed. Winai Pingsripiyan, 1-21. Nakhon Pathom: Department of History, Faculty of arts, Silpakorn University.
- Naruemol Boontang นฤมล บุญแต่ง. 2020. *Anuthin kap chotmai het* อนุทินกับจดหมายเหตุ [Diary and Archive]. https://www.orst.go.th/iwfm_list.asp?i=0040002204004002%2F63EHN0908088%24%400339, accessed June 2, 2021.
- National Archives of Thailand. (n.d.). *Visaitat panthakit yutthasat* วิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ [Vision, Mission, Strategies]. <https://www.nat.go.th/เกี่ยวกับหน่วยงาน/วิสัยทัศน์-พันธกิจ-ยุทธศาสตร์>, accessed May 10, 2021.
- National Archives of Thailand. 1944. *Lak patibat lae krongkan* หลักปฏิบัติและโครงการ [Principle and Project]. [เอกสารจดหมายเหตุ]. โครงการของหอช. (ศธ. 0701 34/11). National Archives of Thailand, Bangkok.
- Natwipha Chalitanon นาฏวิภา ชลิตานนท์. 1981. *Prawatsat niphon Thai* ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย [Thai Historiography]. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects.
- Nidhi Eoseewong นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2000. *Prawattisat Rattanakosin nai praratchapongsawadan Ayutthaya* ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา [Rattanakosin History in Ayutthaya Royal Chronicle] (2nd ed.). Bangkok: Matichon.
- Phra rachabanyat chotmai het hang chat por sor 2556* พระราชบัญญัติจดหมายเหตุแห่งชาติ พ.ศ. 2556 [Archives Act 2556 B.E.]. 2013. www.nat.go.th/กฎหมาย/รายละเอียด/ArticleId/2/-2556, accessed November 5, 2021.
- Sanga Ramnarong สง่า รามณรงค์. 1970. Laem Wipayok แหลมวิโยค [Cape of misery]. In *Anuson nai ngan phrarachatan ploeng sob Phanake Phra Ramnarong (Sangiam Ramnarong)* อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก พระรามณรงค์ (เสี้ยม รามณรงค์) [Memorial in royal cremation ceremony of Lieutenant Phra Ramnarong (Sangiam Ramnarong)], 34-58. Phra Nakorn: Rongrueang Tham Printing House.
- Songsan Nilkamhaeng ทรงสรรค์ นิลกำแหง. 1974. "Kanborihan ngan chotmai het nai prathet Thai" การบริหารงานจดหมายเหตุในประเทศไทย [Archival Management in Thailand]. Master thesis, Chulalongkorn University.

- Tanwa Wongsangiam ฉันทา วงศ์เสงี่ยม. 2017. *Mor Bradle kap kanplukfi nai Sayam* หมอบรัดเลย์ กักับการปลูกฝีในสยาม [Dr. Bradley and a Vaccination in Siam]. Bangkok: Office of Literature and History, Fine Arts Department.
- Wanida Tattle วนิดา ทัทเทิล. 2012. *Prawattisat nipon lok thawan tok* ประวัติศาสตร์นิพนธ์โลกตะวันตก [Historiography of Western World]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Winai Pongsripian วินัย พงศ์ศรีเพียร (Ed.). 2016. *Ming Sue Lu - Shing Sue Lu bantuek rueang ching haeng ratchawong Ming lae ratchawong Ching ton waduai Sayam* หมิงสี่อู่-ซิงสี่อู่ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง ตอนว่าด้วยสยาม [Ming Sue Lu - Shing Sue Lu: Record of fact of Ming dynasty and Qing dynasty about Siam]. Nonthaburi: Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation.

ภาษาต่างประเทศ

- Gilliland, A. J., McKemmish, S., & Lau, A. J. (Eds.). 2017. *Research in the Archival Multiverse*. Victoria: Monash University Publishing.
- Jenkinson, Hilary. 1937. *A Manual of Archive Administration*. London: Percy Lund, Humphries & Co.
- Lian, Zhiying. 2017. A History of Archival Idea and Practice in China. In *Research in the Archival Multiverse*, Anne J. Gilliland, Sue McKemmish, and Andrew J. Lau, eds., 96-121. Monash: Monash University.
- Mark, Emily. 2016. Oracle Bones. https://www.worldhistory.org/Oracle_Bones/, accessed May 5, 2021.
- McKemmish, S., & Piggott, M. 2013. Toward the Archival Multiverse: Challenging the Binary Opposition of the Personal and Corporate Archive in Modern Archival Theory and Practice. *Archivaria* 76: 111–144. <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/13461>
- Millar, Laura A. 2019. *A Matter of Facts: The Value of Evidence in an Information Age*. Chicago: ALA Neal-Schuman.
- Poolsatitawat, Waraporn. 2017. “Identification of the Factors Shaping Archival Education in Thailand and an Investigation into the Effectiveness of that Education in Preparing Graduates for the Archival Workplace.” Doctoral dissertation, University of Liverpool.
- Prudtikul, Somsuang. (n.d.). Records and Archives Management in Thailand. http://tla.tiac.or.th/ifla/lfla99_20.htm, accessed December 5, 2013.
- Ridener, John. 2009. *From Polders to Postmodernism: A Concise History of Archival Theory*. Duluth, MN: Litwin Books.
- Schellenberg, T. R. 1956. *Modern Archives: Principles and Techniques*. Chicago: University of Chicago Press.
- Society of American Archivists. (n.d.). Archives. In *Dictionary of Archives Terminology*. <https://dictionary.archivists.org/entry/archives.html>, accessed November 1, 2021.
- Sucha-xaya, Naya. 2017. “The Unfit Puzzle: Archival Value and Society in Contemporary Thailand.” Doctoral dissertation, University College London.

Yeo, Geoffrey. 2018. *Records, Information and Data: Exploring the Role of Record-Keeping in an Information Culture*. London: Facet Publishing.